

A szenci szövetkezetek története (1905–1948)¹

Gaucsík István

A bevezetőben leszögezném, hogy az ún. polgári korszak szövetkezeti eszmeiségét főképpen a közösség-szervezés hatékonysága és a (kis)polgári miliő kialakulása szempontjából előbbremutatónak tartom, mint a szocialista korszakét. A szocializmusban hagyományos szövetkezetekről nem is beszélhetünk, hiszen a direktív tervgazdálkodás részelemeiként és végrehajtóiként olyan termelőszövetkezetek működtek, amelyek a demokratikus és autonóm, közösségteremtő mintákat teljes mértékben nélkülözték.

A tanulmányban koncepcionális és terjedelmi okok miatt nem szentelhetek figyelmet a legkülönbözőbb szenci szövetkezeti típusoknak. Ebből a szempontból az országos hatáskörű, egy-egy gazdasági területre és kiskereskedelmi szférára szakosodott szövetkezetekkel (Szempczi Szőlőtermelők Szövetkezete², Konzum, Kárpátia³, Országos Gazdasági Szövetkezet szenci fiókja⁴, Eke Magyar Gazdák Állat- és Terményértékesítő Szövetkezete⁵, szlovák telepések alsómajori szövetkezete⁶) nem foglalkozok. A témaválasztás során elsősorban a legelső helyi alapítású szövetkezetekre összpontosítok, melyeknél Károly Alajos, szenci plébános és gazdaság-szervező játszott kulcsfontosságú szerepet. Éppen ezért életútjára és tevékenységére, még ha vázlatosan is, de szintén kitérek.

A tanulmányban a szenci szövetkezetek alapításának 20. század eleji körülményeit és későbbi fejlődésüket három korszak szövetkezeti rendszerein belül vizsgálom. Ezek a dualizmus korának alapozó évei, főképpen a 19. század utolsó két évtizedétől kibontakozó szövetkezeti intézményesedés, melynek a fundamentumát a városi és vidéki szövetkezetek

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² A Szempczi Szőlőtermelők Szövetkezetét 1910-ben alapították és az első mezőgazdasági jellegű szövetkezet volt a településen. Galánthai Nagy Sándor (szerk.): Mihók-féle Magyar Compass 1910–1911. XXXVIII. évf., II. rész, Budapest 1911, 851.

³ A Kárpátia a két világháború között Szlovákiában és Kárpátalján működött. A gazdaságok és felszereléseik biztosítására szakosodott. Szencen 1924-ben Pupkay Ferenc trafikos volt a Kárpátia megbízottja. Lásd Megállapodás Pupkay Ferenc és a Kárpátia között (1924. február 12.), Szenci Városi Múzeum gyűjteménye.

⁴ Az Országos Gazdasági Szövetkezetet az ellenzéki magyar pártok alapították 1927-ben Pozsonyban és 1935-ig működött. A szövetkezet hat dél-szlovákiai városban szervezett fiókot (Szenc, Somorja, Nagymegyér, Érsekújvár, Párkány, Ipolyság). Takarmány, műtrágya, gépek és az agráriumban használatos szerszámok és munkaeszközök eladásával foglalkozott. Bővebben lásd Gaucsík István: A jog erejével. A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése 1918–1938. Dokumentumok. Kalligram, Pozsony 2008, 44, 129–133.

⁵ A szövetkezetet 1938–1944 között alapították. Vö. „Eke” Magyar Gazdák Állat- és Terményértékesítő Szövetkezete alapszabályai. Jövő Ny., Budapest 1938.

⁶ Vrabcová, Eva: Prvá pozemková reforma a vznik seneckých kolónií (előadás szövege).

alkották.⁷ A másik korszakot a két világháború közötti csehszlovák, illetve szlovák szövetkezeti struktúra, majd az 1938–1945 közötti rövid magyarországi korszak alkotja. A harmadik, az 1945–1948-as időszak, melyben újra egy nemzeti szempontokat követő, homogenizáló jelleggel bíró szövetkezeti felépítménybe való reintegráció zajlott, és a tárgyalt szövetkezetek végleges felszámolására került sor. A dolgozat címében jelölt évszámok csupán tájékoztató jelleggel bírnak, mert a szenci szövetkezetek történetét szélesebb időszakaszban szükséges tárgyalni. Ebben az értelmezési mezőben mind az 1905 előtti, mind az 1945 utáni folyamatokra rá kell világítani.

Pozsony megye szövetkezeti hálózata

Úgy tűnik, és helyi jellegzetesség lehet, ezt azonban további kutatásoknak kellene tisztázniuk, hogy a szenci szövetkezetek vagy legalábbis az egyesülési kedv, nem támaszkodtak egy fejlett és virágzó kisvárosi, pontosabban akkor még nagyközségi egyesületi életre. Ezt a sommás véleményt annak ellenére fogalmazom meg, hogy 1902-ben ugyan megjelent a helyi kisgazda érdekvédelem egyik fontos szervezete – egyben a hitelszövetkezet létrehozásának egyik katalizátora – a Szenci Gazdakör, amely 1925-ben a Szenci Gazdasági Egyesület⁸ nevet vette fel, de a társadalmi és kulturális egyletek alapítására, a társadalmi élet átstrukturálódására majd csak a két világháború között került sor.

Az önszegély és hitelnyújtás szervezeti formáit – legalábbis a rendelkezésekre álló statisztikai anyag tükrében, Pozsony megyében a 19. század 70-es és 80-as éveiben – nem jellemzi területi expanzivitás, kezdetben és hosszú ideig egy-egy regionális központban jelennek meg. Ezek a szervezetek jól körülhatárolt céllal alakultak, az irányítási és felügyeleti szervek, valamint a tagok jogait és kötelességeit alapszabályzatilag rögzítették, de szűkebben csak a tagjaiknak hiteleztek és tevékenységük nem lépte át a közösségi határokat.⁹ A megyei hitelélet egyedüli központjának számító Pozsonyban, illetve olyan nagyközségekben, mint Modor és Szered a városlakó polgársághoz és tisztviselőréteghez kötődő előlegtársulatok és segélyegyletek működtek. A hitelszövetkezet-alapítások bummja a megyében 1900-tól datálható, amikor a hivatalos statisztika már 11-et mutatott ki. Számuk 1910-ben 48-ra

⁷ A magyarországi szövetkezeti intézményrendszer két legfontosabb elemét az 1898-ban létrehozott Országos Központi Hitelszövetkezet (OKH) és a Hangya Termelő, Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet alkotta. Az alapításuk körülményeivel és tevékenységükkel terjedelmi korlátok miatt részletesebben nem foglalkozok.

⁸ Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa, Okresný úrad v Galante, 17. doboz, 874.

⁹ Vári András: Urak és gazdászok. Arisztokrácia, agrárértelmiség és agrárius mozgalom Magyarországon 1821–1898. Argumentum Kiadó, Budapest 2009, 342–343.

emelkedett és (leszámítva Pozsony városát) a megyei betétek egytizedét helyezték el náluk.¹⁰ Az első világháború végén 55 megyei hitelszövetkezet került Csehszlovákia területére.¹¹

Pozsony megyében a fogyasztási szövetkezeteket 1899 nyarától hozták létre és néhány év leforgása alatt gombamód szaporodtak. Fáziskésést nem tapasztalhatunk, hiszen a legelső magyarországi fogyasztási szövetkezet egy évvel előbb a Bars megyei Brogyán (Brodzany) szlovák községben alakult 1898. április 12-én a helyi földbirtokos, Natália Oldenburg Friesenhof hercegnő támogatásával és aktív részvételével.¹² Pozsony megye 1917-ben országos viszonylatban a szövetkezetek számát illetően a hatodik helyet foglalta el. Az eladott árak tekintetében az előkelő harmadik helyen tanyázott. A megyei fogyasztási szövetkezetek száma az 1903-as 16-ról 1917-ben elérte a 64-et, és a tagok száma 2591-ről 68 315-re nőtt.¹³ Az 1918-as hatalomváltással Pozsony megyében 70 fogyasztási szövetkezet került Szlovákia területére, melyek közül 11 a budapesti a többség pedig a nagyszombati kirendeltséghez tartozott.¹⁴

A legelső megyei fogyasztási szövetkezetek – a Hangya-központ intencióinak megfelelően és feltehetően a Pozsony Megyei Gazdasági Egyesület, valamint a helyi földbirtokosok, lelkészek, tanítók és gazdák széles körű támogatásával – szlovák etnikai területen alakultak (Nagysúr, Pozsonynádas, Budmeric, Szomolány) és 1900-tól Szenc környékén (Cseklész, Magyarbél), illetve a felső-csallóközi és mátyusföldi régióban is megjelentek.¹⁵

¹⁰ Magyar Statisztikai Évkönyv, Új folyam, XVIII. évf., 1910, 279.

¹¹ Národný archív (továbbiakban NA), Ústřední jednota hospodárskych družstiev (továbbiakban ÚJHD), 235. doboz, Soznam úverných družstiev na Slovensku.

¹² A Hangya Termelő-Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet, a Magyar Gazdaszövetség Szövetkezeti Központja első 25 éve. A Hangya saját kiadása. Budapest 1923, 54. Fabricius, Miroslav – Holec, Roman – Pešek, Ján – Virsik, Oto: 150 rokov slovenského družstevníctva. Víťazstvá a prehry. Družstevná únia Slovenskej republiky, Bratislava 1995, 51.

¹³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban MNL-OL), Hangya Termelő, Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet (továbbiakban HTÉFSZ), Z 791, 10. doboz, 7. tétel, A Hangya Termelő, Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezete a Magyar Gazdaszövetség Szövetkezeti Központja igazgatóságának és felügyelőbizottságának közgyűlési jelentése az 1918. évi zárszámadásokról. Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részv. Társ., Budapest 1918, 33–34.

¹⁴ MNL-OL, HTÉFSZ, Z 803, 16. csomó, 29. tétel, A csehek által megszállt szövetkezetek megyék szerinti névsora.

¹⁵ MNL-OL, HTÉFSZ, Z 803, 16. csomó, 29. tétel, A Hangya kötelékébe tartozó fogyasztási szövetkezetek kimutatásai (1900–1906); Z 791, 10. doboz, 7. tétel, Nyomtatott igazgatósági jelentések.

A szenci szövetkezetek megalapítása és fejlődésük 1918-ig

A 20. század elején Szencen is két hagyományos szövetkezeti típus jelent meg: a hitelszövetkezet és a fogyasztási szövetkezet.¹⁶

A Szenci Hitelszövetkezetet 1905-ben alapították, még Szempczi Hitelszövetkezet néven, és 1906. január 22-én vették fel a cégjegyzékbe. Valószínűleg 1914-ben változott a megnevezése Szempcziről Szencire.¹⁷ A hitelszövetkezet alapításától kezdve 1919. augusztus 10-éig az OKH tagja volt és hatásköre csak Szencre korlátozódott. Hivatalos helyiségei a szenci római katolikus elemi iskolában voltak. Márcsak ez az apró adat is jelzi a katolikus egyházhoz való szoros kapcsolódást. A szövetkezet fennállása alatt saját ingatlannal nem rendelkezett, gyakorlatilag ilyenre nem volt szüksége.¹⁸ 1906-ban 96 tagja volt, akik 164 üzletrészt jegyeztek. Egy üzletrész értéke 50 korona volt és egy szavazati jogot jelentett. A tagok vagyoni felelőssége az üzletrészek ötszöröséig terjedt. A szövetkezet üzletrésztőkéje 8200 koronát tett ki.¹⁹ A szövetkezet az első világháború előestéjén, 1913-ban a 44 megyei hitelszövetkezet között a középmezőnyben foglalt helyet: a taglétszám szerint a 33., a jegyzett üzletrészek alapján a 28. és az üzletrésztőke tekintetében a 24. volt.²⁰

Az ügyfélfogadásokra vasárnaponként került sor a katolikus iskolaépületben, ahol Károly Alajos, a pénztáros és egy igazgatósági tag volt jelen.²¹

A Szenci Hitelszövetkezet néhány mutatója (1906–1913)²²

Év	Tagok száma	Üzletrészek száma	Üzletrésztőke (korona)
1906	96	164	8200
1907	99	167	8350
1908	99	167	8350

¹⁶ A hitelszövetkezetnek, de minden bizonnyal a fogyasztási szövetkezetnek is az 1905–1918, illetve 1910–1918 közötti történetére vonatkozó levéltári forrásai – valószínűleg az 1945-ös harci események során és az azt követő áttekinthetetlen helyzetben, mikor rablásokra is sor került – elkallódtak, elpusztultak, illetve ez idáig ismeretlen helyen található, így az alapítás körülményeiről, a vezetőségről és tagságról, valamint a hitel- és üzletpolitikáról csupán általános következtetések vonhatók le. Lásd Slovenský národný archív (továbbiakban SNA), Ústredné družstvo (továbbiakban ÚD), 568. doboz, Správa Ústredného družstva z 25. novembra 1946.

¹⁷ Galánthai Nagy Sándor (szerk.): Nagy Magyar Compass 1914–1915. XLII. évf., Budapest 1915, 185.

¹⁸ SNA, ÚD, 1031. doboz, Správa o revízií zo dňa 4–5. apríla 1921 (4246).

¹⁹ Galánthai Nagy Sándor (szerk.): Mihók-féle Magyar Compass 1907–1908. XXXV. évf., II. rész, Budapest 1908, 151.

²⁰ Vö. Galánthai Nagy Sándor (szerk.): Mihók-féle Magyar Compass 1907–1908. XXXV. évf., II. rész, Budapest 1908, 151. Uő. Mihók-féle Magyar Compass 1908–1909. XXXVI. évf., II. rész, Budapest 1908, 153–154. Uő. Mihók-féle Magyar Compass 1909–1910. XXXVII. évf., II. rész, Budapest 1908, 152–153. Uő. Mihók-féle Magyar Compass 1910–1911. XXXVIII. évf., II. rész, Budapest 1908, 169–170. Uő. Nagy Magyar Compass 1911–1912. XXXIX. évf., II. rész, Budapest 1912, 182. Uő. Nagy Magyar Compass 1912–1913. XXXV. évf., II. rész, Budapest 1913, 88–89.

²¹ SNA, ÚD, 1031. doboz, Správa o revízií zo dňa 4–5. apríla 1921 (4246).

²² A táblázat adatainak a forrásait lásd a 19. jegyzetben.

1909	96	165	8250
1910	103	179	8950
1911	115	192	9600
1913	138	236	11 800

A hitelszövetkezet azért érdemel kiemelt figyelmet, mert létrehozásával a mezőgazdasági hitelellátás gondjaira és a vidéki uzsora visszaszorítására kerestek válaszokat. Ez a szövetkezeti intézmény a kisbirtokosok hitelellátásának biztosítását tartotta prioritásának, főleg a váltó- és a középlejratú hitelezést. A személyi hitelnyújtás esetén a bizalmi alapú kapcsolatokon volt a hangsúly: a gazdák egymást ismerték, a másik hitelképességéről, vagyoni helyzetéről, munkateljesítményéről és életmódjáról is tudomásuk volt. A rövid lejratú hitel lehetősége ezenkívül takarékoságra nevelt. A hitelelosztás során pedig megnőtt a kezesek jelentősége, társadalmi súlya.

A Senc és Vidéke Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet 1910-ben alakult meg és augusztus 10-én nyitotta meg üzlethelyiségét. A Hangya kötelékébe tartozott. A határváltozás következtében 1918 után a hitelszövetkezethez hasonlóan az új szlovák szövetkezeti rendszerbe tagolódott be. 1919. augusztus 10-én lépett ki a Hangyából.²³ Üzletköre 1923-ig Szencre és Boldogfára terjedt ki; a főüzlet Szencen volt, a fióközlet bérelt házban működött.²⁴ Az egykori Molnár Albert utca 12 szám alatt – még 1850-ben épült ház – 1917-ben került a fogyasztási szövetkezet tulajdonába. A székház, amelyben üzlet, vendéglő, négy konyha, négy raktár és hat szoba volt, a város fő „ütőerén”, a központban helyezkedett el.²⁵ A fogyasztási szövetkezet „hagyományos” és legfontosabb üzleti partnere kb. 1924-ig a Hangya nagyszombati kirendeltsége volt.

A magánszemélyek mellett jogi személyekként a kórház és a római katolikus plébánia szerepelt a tagjai között. A fogyasztási szövetkezet háztartási és fogyasztási cikkek beszerzésére és értékesítésére alakult. Vendéglői ipart folytatott. A tagok termény- és termékértékesítését is felvállalta.

Mindkét szövetkezet alapító személyeit, a „felülről” és „lentől” kiinduló törekvéseket, az első igazgatóság és felügyelőbizottság tagjait, egyben szerepüket további kutatásoknak kell tisztázniuk. Tény, hogy a szövetkezetek alapításában és működtetésében, a szövetkezés

²³ SNA, ÚD, 569. doboz, Jegyzőkönyv felvétel Szenczen 1919. évi augusztus hó 10-én a Szencz és Vidéke Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezetnek e napon tartott rendkívüli közgyűlésén.

²⁴ SNA, ÚD, 569. doboz, Správa Ústredného družstva o revízií v dňoch od 10. do 16. dubna 1920.

²⁵ SNA, ÚD, 568. doboz, Všeobecný výpis č. 1936; Odvolanie (1950. november 16.).

víziójának megalkotásában Károly Alajos²⁶ vállalt oroszlánszerepet. A hitelszövetkezetnek és a fogyasztási szövetkezetnek egészen haláláig, 1942-ig az elnöke volt.

A növekedés tendenciái a csehszlovák szövetkezeti rendszerben (1919–1938)

Csehszlovákiában az új szlovákiai szövetkezeti rendszer meghatározó eleme az 1919. január 23-án alakult pozsonyi székhelyű Központi Szövetkezet (KSZ, Ústredné družstvo) lett. A 210. számú 1919. április 15-i törvény, amely a KSZ létrehozásáról rendelkezett, alapjaiban változtatta meg a szenci szövetkezetek helyzetét. Korábbi, komoly múltra visszatekintő üzleti, pénzügyi, adminisztratív és személyzeti kapcsolataikat, melyeket a magyarországi szövetkezeti központokkal, az OKH-val és a Hangyával alakítottak ki, végérvényesen fel kellett számolniuk és kötelezően a KSZ kötelékébe kellett belépniük. 1919 július végéig ezt meg kellett valósítaniuk és közgyűlési határozat kinyilvánításával kellett csatlakozniuk a korabeli forrásokban kezdetben csak „kényszerközpontnak” nevezett új intézményhez. A KSZ lett a szenci magyar szövetkezetek működését, gazdálkodását és vagyoni helyzetét felügyelő-ellenőrző szerv.

A szenci hitelszövetkezet és a fogyasztási szövetkezet tagsága egy napon, az 1919. augusztus 10-én tartott rendkívüli közgyűléseken döntött a KSZ-hez való csatlakozásról.²⁷

Az új – a tárgyalat hitelszövetkezet levéltári fondjából hiányzó – alapszabályokat 1921. február 16-án fogadták el, melyek 1928. július 8-án kerültek módosításra. Az igazgatóság kilenctagú lett, de a tulajdonképpeni ügyintézés és hitelbírálatokat továbbra is az elnök végezte egy igazgatósági tag és a pénztáros közreműködésével.²⁸ A könyvelésért az elnök felelt. Károly Alajos szakszerű hozzáállásáról és agilis vezetési módszeréről a KSZ-ből

²⁶ Károly Alajos (1864–1942) elfeledett egyházi és közösség szervező személyisége Szencnek. Az egyik szenci visszaemlékező szerint „nagy tiszteletben állt az egész környéken”. A Velence melletti Vigonuoovoban 1864. július 18-án született. Teológiai tanulmányait a bécsi Pázmáneumban végezte. 1887. december 22-én szentelték pappá. Udvardon, Léván, Pozsonyban és Kirván volt káplán. Szencnek 1899-től plébánosa, 1907-ben esperessé nevezték ki. Máiig nem tisztázott az az állítás, hogy 1925–1937 között miért fosztották meg, ha egyáltalán megfosztották, plébánosi pozíciójától. Nevéhez fűződik a dél-szlovákiai magyar fogyasztási szövetkezetek megszervezésének első kísérlete 1923-ban. Vezetése alatt a Szenci Fogyasztási Szövetkezet az egyik alapítója volt 1925-ben a Hanza Szövetkezeti Áruközpontnak. 1939-ben esztergomi kanonok lett. 1939 decemberében Plébániai Értesítő cím alatt katolikus lapot szerkesztett. 1942. október 13-án hunyt el. A szenci római katolikus temetőben nyugszik. Lásd www.lexikon.katolikus.hu (Utolsó letöltés: 2012. november 21.); Gaucsik István: A jog erejével. A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése 1918–1938. Dokumentumok. Kalligram, Pozsony 2008, 90, 95; http://piacsekclan.x3.hu/p_maria_1921.htm (Utolsó letöltés: 2012. november 21.)

²⁷ SNA, ÚD, 569. doboz, Správa Ústredného družstva o revízií v dňoch od 10. do 16. dubna 1920; 1031. doboz, Správa o revízií zo dňa 4–5. apríla 1921 (4246); NA, ÚJHD, 235. doboz, Soznam úverných družstiev na Slovensku.

²⁸ SNA, ÚD, 1031. doboz, Správa o revízií (4246).

kiküldött ellenőrök sorra pozitívan nyilatkoztak.²⁹ A szövetkezeti tőkét immár csehszlovák koronában mutatták ki. Egy üzletrész értéke 50 koronát tett ki. A beíratási díj összegét 50 fillérben, a legalacsonyabb betét nagyságát 10 koronában határozták meg. 1921-ben a szövetkezet 155 tagja 275 üzletrésszel rendelkezett és ötszörös kezességet vállalt.³⁰

A Szenci Hitelszövetkezetet az 1918-as határváltozással nagy anyagi veszteségek érték. Az OKH-nál Budapesten 173 ezer korona maradt letétben, a hadikölcsönök és értékpapírok vesztesége 25 ezer koronára rúgott. Az OKH-val szembeni tartozás 5257 koronára rúgott.³¹ A szövetkezet válsága, illetve pénzügyi helyzetének ingatag volta 1924-ig tartott, amikor állami segítyben részesült, a veszteségeit a KSZ leírta és a központtól kapott kölcsönök, melyek a szövetkezet anyagi helyzetét konszolidálták, növekvő arányt mutattak (1921–1924 között összesen 72 042 korona, de a teljes szanálás értéke 134 ezer koronára emelkedett).³² A tartalékbővítés lehetőségei azonban 1926-ig jelentősen beszűkültek. A tartalékalap tőkésítése 1928-tól javult, de a világgazdasági válság időszakában fokozottan kellett ügyelni a kiegyensúlyozott üzletmenetre. A KSZ még 1931-ben is a tartalékalap alacsony összegére mutatott rá. A szövetkezet anyagi helyzete, főképpen az 1924–1929 közötti szlovákiai konjunktúra és az élénk hitelkereslet idején kezdett fokozatosan megszilárdulni. A hitelszövetkezet gazdasági mutatóinak a javulásához a váltóüzlet előtérbe kerülése és a rátermett szakmai irányítás is hozzájárult.

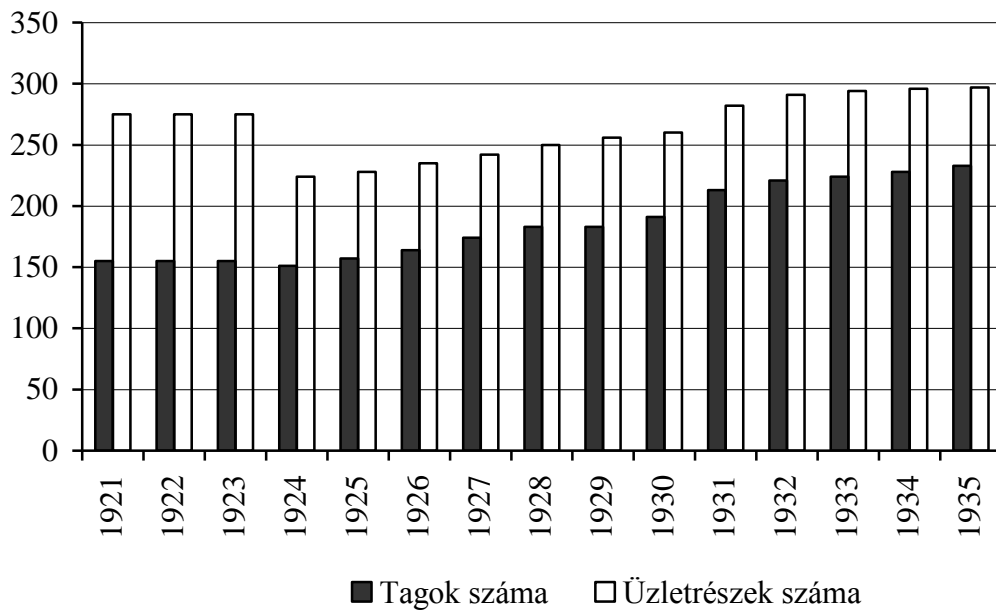
²⁹ SNA, ÚD, 1031. doboz, Správa Ústredného družstva z 5. augusta 1933. Az 1920-as években Ritter Mátyás volt a pénztáros, az 1930-as években pedig Morvay József. A hitelszövetkezet vezetősége 1921-ben: Igazgatóság: Károly Alajos (elnök, könyvelő), Sipeky Gyula (alelnök), Csutora Márton, Mokos Ferenc, Poór Rezső, Ritter Mátyás (pénztáros), id. Szabó István, Tóth Pál. Felügyelőbizottság: Heringes László (elnök), Morvay József, Szabó János, Tuser Gyula. SNA, ÚD, 1031. doboz, Zápis o revízií Ústredného družstva zo 4–5. apríla 1921. Az 1925-ös vezetőség összetételét lásd uo. Zápis o revízií Ústredného družstva (24., 26–27. III. 1925).

³⁰ SNA, ÚD, 1031. doboz, Správa o revízií (4246).

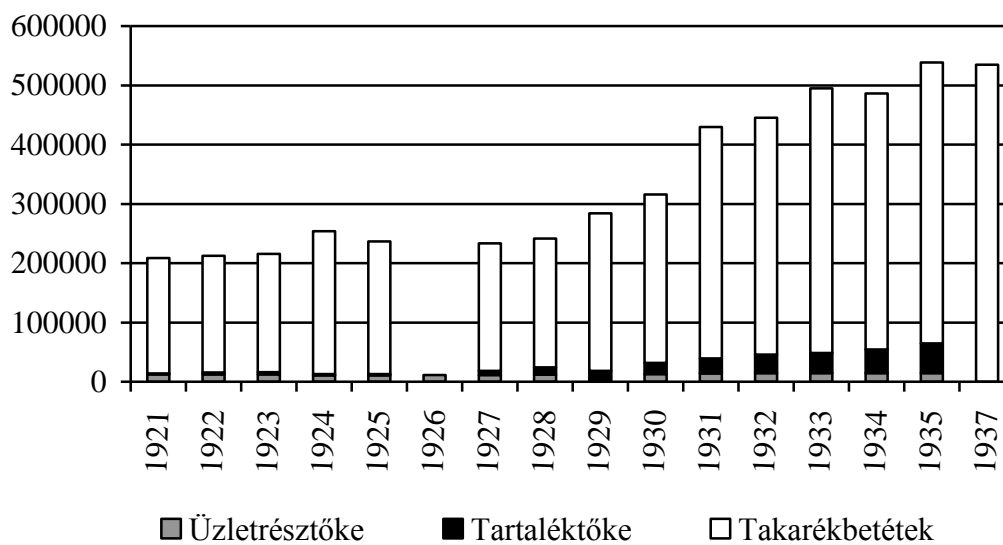
³¹ SNA, ÚD, 1031. doboz, Správa Ústredného družstva o revízií v dňoch 11–12. marec 1923.

³² SNA, ÚD, 1031. doboz, Bilancia na rok 1925. Správa Ústredného družstva zo 4. októbra 1926; č. j. 14505 (1931. október 20.).

A Szenci Hitelszövetkezet tagjainak és a jegyzett üzletrészeknek a száma (1921–1935)³³

A Szenci Hitelszövetkezet néhány pénzügyi mutatója (csehszlovák korona, 1921–1937)³⁴

A csehszlovákiai szövetkezeti integráció a szenci hitelszövetkezet számára nem jelentett sem visszafordíthatatlan földindulást, sem az eredeti szövetkezeti struktúra

³³ A grafikon adatai az ellenőri jelentésekben találhatóak.

³⁴ A grafikon adatai az ellenőri jelentésekben találhatóak.

felbomlását vagy felbomlasztását, sőt sérelmi jellegű magatartás sem dokumentálható. A KSZ részéről zajló ellenőrzések és tanácsadás – melyeket magyar vagy magyarul tudó hivatalnokok végeztek – hasznos volt. Az állami támogatások közvetítése a pénzügyi egyensúly megtartását és a tőkegyarapítást segítette.³⁵

A hitelszövetkezet betagolódása az új szlovákiai szövetkezeti rendszerbe ugyanakkor nem jelentette a szövetkezeti autonómia megszűnését. Ha csak az ügyintézés és az adminisztrációt jellemző nyelvhasználatot vizsgáljuk, nyilvánvaló, hogy a magyar ügyviteli nyelv dominanciája – annak ellenére, hogy az ellenőri jelentések és az adminisztráció „eszközei” (nyomtatványok, úrlapok, alapszabályok, jegyzőkönyvek) kétnyelvűvé váltak – megmaradt és a felsőbb állami szervek ezt nem is nehezményezték. A választott irányító és ellenőrző szervek pedig felsőbb akadályoztatás nélkül végezheték munkájukat.

A szenci fogyasztási szövetkezet a hitelszövetkezethez hasonlóan 1919 nyarán kilépett a Hangyából és deklarativan csatlakozott a KSZ-hez, ugyanakkor kisebb szervezeti változásokon esett át. Az új alapszabályok, melyek a KSZ utasításaihoz alkalmazkodtak, az igazgatóság sok esetben formális működését is új mederbe kívánták terelni. Egy későbbi, a munka- és hatásköröket szabályzó belső irányelv a szövetkezet működésének hatékonyságát és a tisztviselőknek az irányításban való aktívabb részvételét tartotta szem előtt.³⁶

Az igazgatósági tagok felvételének és lemondásának korábbi „szóbeli” gyakorlatát megszüntették. Az alapszabályok az igazgatósági tagok számának bővítését írták elő. Az igazgatók száma hatról kilencre nőtt és évenként három tag került újraválasztásra (ez 1921-től valósult meg). A felügyelőbizottság tagjainak számát háromról 15-re emelték és önállóságát, illetve ellenőrző tevékenységét kívánták újraéleszteni. Továbbra is megmaradt a szokás, hogy ez a szerv az igazgatósággal közös gyűléseket tartott.³⁷

³⁵ SNA, ÚD, 1031. doboz, Správa Ústredného družstva o revízií 10. februára 1932.

³⁶ SNA, ÚD, 569. doboz, Správa Ústredného družstva o revízií v dňoch 19–21. a 23–24. VII. 1923. Ebben a dokumentumban található a hivatkozott forrás: A munkakör felosztása a fogyasztási szövetkezet ténykedői között. Kijadta a bratislavai Központi Szövetkezet, é. n.

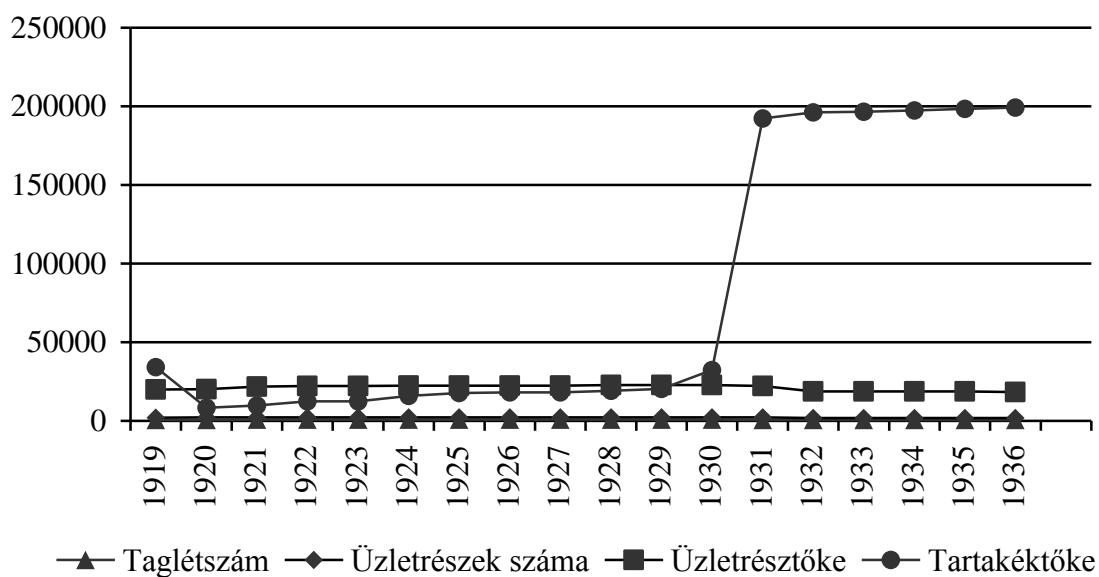
³⁷ SNA, ÚD, 569. doboz, Správa Ústredného družstva o revízií v dňoch od 10. do 16. dubna 1920. A fogyasztási szövetkezet vezetősége 1920-ban: Igazgatóság: Károly Alajos (elnök), Csizmazia László, Heringes László, Major Sándor, Mészáros Géza, Tóth Pál. Felügyelőbizottság: Matzer József, Piacsek János, Üрге István. Az 1921-es átszervezés során a kilenctagú igazgatóság összetétele: Károly Alajos, Szabó István (alelnök), Ágh Lajos, Csizmazia László, Heringes László (pénztáros), Major Sándor, Mészáros Géza (könyvelő), Nagy István, Tóth Pál. A forrás uo. A felügyelőbizottság tagjai: Haltzl József (elnök?), Gábris Ferenc, Csizmazia Dénes, Csizmazia János, Csizmazia József, Csutora Márton, id. Nagy István, Apoldusz János, Piacsek János, Pomsai Imre, Poór Rezső, Ritter Mátyás, Üрге István, Vincze Nándor, Tuser Gyula. SNA, ÚD, 569. doboz, Jegyzőkönyv fogyasztási szövetkezet ellenőrzéséről (1921. április 6.).

A vezetőség szociális összetételét egy 1934-es forrás részletezi. Igazgatóság: Károly Alajos (elnök, plébános), Nagy István (alelnök-könyvelő, igazgató-tanító), Csizmazia László (munkás), Jankó István (gazda), Katona János (gazda), Mészáros Géza (községi írnok), Poór István (gazda), Nagy Sándor (gazda), ifj. Neszméri János

A szövetkezet kb. 1924-ig mély kereskedelmi és pénzügyi válságba került. Ehhez nagymértékben hozzájárult a budapesti Hangya hálózatának a felbomlása, a Hangya nagyszombati kirendeltségének szlovák kényszerigazgatás, a csehszlovák nemzetállamszervezés politikai következményei és a piacáthelyeződések. Az árubeszerzés akadályai mindjobban nőttek, mert a nagyszombati kirendeltség tevékenysége 1919–1922 között a KSZ monopolizáló üzletpolitikája következtében jelentősen visszaszorult.³⁸ A szövetkezetnek Budapesten a Hangyánál 19 812 korona behajthatatlan követelése maradt, melynek 73%-át üzletrészek alkották.³⁹ A Hangyánál 16 ezer egykori magyar korona névértékű szenci „rendes” üzletrész és 13 ezer magyar korona névértékű alapítványi üzletrész maradt.⁴⁰

A szenci fogyasztási szövetkezet

taglétszámának, üzletrészeinek, üzletrész- és tartaléktőkéjének alakulása (1920–1936)⁴¹

(gazda). Felügyelőbizottság: Üрге István (elnök, szabó), Bordás József (alelnök, gazda), Csizmazia Dénes (gazda), Csizmazia János (gazda), Csizmazia József (gazda), Csutora Márton (gazda), Gábris Ferenc (gazda), Katona Lajos (munkás), Mókos Béla (gazda), Németh István (munkás), Poór Ferenc (magánzó), Simonics János (nyugalmazott vasutas), Szabó Ferenc (gazda), Szabó János (gazda), Szabó József (munkás). SNA, ÚD, 569. doboz, Účtovná uzávierka za rok 1934. Potravné družstvo v Senci–Fogyasztási szövetkezet Szencen.

³⁸ MNL-OL, HTÉFSZ, Z 795, 26. csomó, 94. tétel, Hangya felvidéki szövetkezeti vagyonának zárolása, 1993/1919.

³⁹ SNA, ÚD, 569. doboz, Správa Ústředného družstva o revízií v dňoch od 10. do 16. dubna 1920.

⁴⁰ MNL-OL, HTÉFSZ, Z 795, 26. csomó, 94. tétel, Hangya felvidéki szövetkezeti vagyonának zárolása, Összesítés (felvidéki szövetkezetek jegyzéke).

⁴¹ A grafikon adatai az ellenőri jelentésekben találhatóak és felhasználtam még az 1919-es szövetkezeti statisztikát (Družstva neuvěrní v republice Československé v roce 1919. Státní úřad statistický, Praha 1926, 35, 252–253.) Az üzletrész- és tartaléktőke csehszlovák koronában értendő.

A fogyasztási szövetkezet tőkeakkumulációja és gazdálkodási mutatói egyszerre tükrözik a csehszlovák korszak válságéveit, a konjunkturális korszakok fejlődési íveit és a helyi jellegzetességeket. A szövetkezet történetében a két világháború közötti időszakban 1931–1932 tekinthető fordulópontnak. A tagok száma 1932-ben az előző évtized legmagasabb adatához képest (1920: 737) 141-gyel esett vissza, ami az üzletrészek számának a zsugorodásához vezetett. Az 1930-as évek legfontosabb tendenciája, a tartalékbővítés és kiadáscsökkentés politikája azonban nemcsak ehhez a jelenséghez kötődik. A szövetkezet vezetősége már 1929-től a forgalom visszaesését tapasztalta, amit a helyi kereskedői konkurencia, az árcsökkenés és a raktáron maradt, eladatlan árucikkek csak súlyosbítottak. A hitelezett áruk utáni, gyakran kellő biztosíték nélküli deficitet pedig az üzletvezetők az államfordulattól kezdve maguk előtt görgették.⁴² Ez a felhalmozódó teher sürgős megoldást kívánt és súlyos következményekkel járt: a bevétel utáni járulékok és az alkalmazottak fizetése csökkent, a hitelezett összegek behajtása elodázódott (sok esetben ezek behajthatatlanná váltak), a fióküzletet felszámolták és a tanonctartást megszüntették.

Az üzletrésztőke és a taglétszám tehát nagyobb mértékben a nagy gazdasági válság idején esett vissza és 1938-ig csökkenő tendenciát mutatott. A pénzügyi és a forgalmi adatok töretlenebb fejlődési íve csupán az 1925–1930 közötti időszakban mutatható ki. A vagyoni helyzet konszolidálását 1934–1935-ben sikerült elérni.⁴³

A dél-szlovákiai (kisalföldi) áruellátás és kiskereskedelem újraszervezésének szüksége, egyben a történelmi Magyarország gazdasági erővonalainak a felbomlásával való szembesülés ténye hívta életre 1925-ben a galántai Hanza Szövetkezeti Áruközpontot.⁴⁴

A csehszlovákiai magyar kisebbség gazdasági és kulturális életében fontos szerepet játszó áruközpont létrehozásában – melyet a KSZ támogatott – a szenci fogyasztási szövetkezet és maga Károly Alajos pótolhatatlan érdemeket szerzett. 1923-ban az első

⁴² Csizmazia József üzletvezetőt 1923-ban 7938 korona fedezetlen hiány terhelte, amit a szövetkezet a vagyonára be is táblázott. Kropacsek Andor 1921–1922-ben 5213 korona hiányt produkált és gyorsan fel is mondtak neki. SNA, ÚD, 569. doboz, Adatok a revíziós jelentésekben.

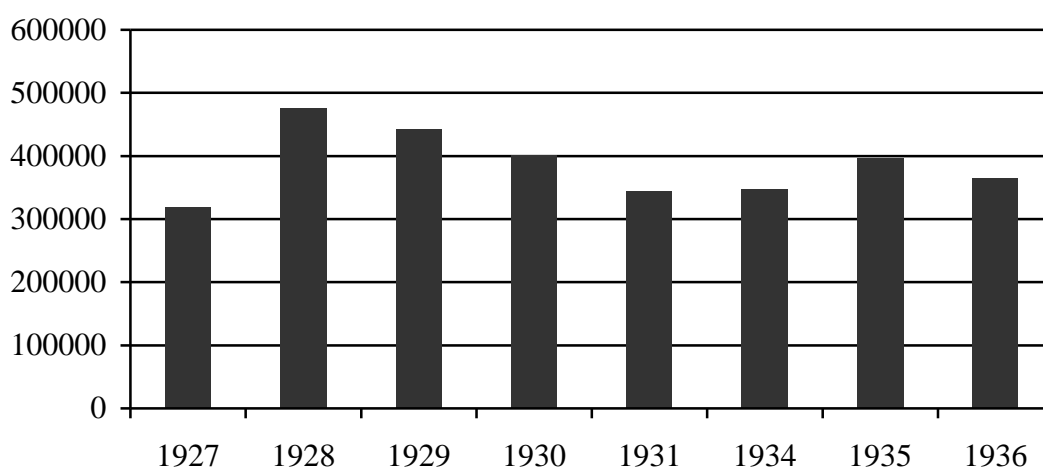
A két világháború között az üzletvezetők: Danis Ferenc, Kropacsek Andor, Füle Károly, Száva György, Simonics Gyula. A fióküzlet vezetői: Weigand Ella, Csizmazia József, Vietorisz Mihály, Csizmazia Teréz, Eliás Zsófia, Juhász Sándor. Kocsma vezetői: Rozics Mihályné, Lassu János, Piacsek János. A szolgálati szerződéseket lásd SNA, ÚD, 569. doboz.

⁴³ SNA, ÚD, 569. doboz, Jegyzőkönyv az 1934. évi június hó 3-án délután 17 órakor Szencen a Franciska-otthon helyiségében tartott évi rendes közgyűlésről; Ellenőri jelentés a szenci fogyasztási szövetkezetnél végzett törvényes rovincsolásról (1935. július 11.).

⁴⁴ A Hanza hálózatára és a szlovákiai szövetkezeti rendszerben betöltött szerepére Gaucsík István: A jog erejével. A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése 1918–1938. Dokumentumok. Kalligram, Pozsony 2008, 37–41.

központszervezés kísérlete Szenchez kötődött. Két év múlva a szenci fogyasztási szövetkezet a Hanza áruközpont egyik alapító tagja volt és az 1925. június 19-i alakuló közgyűlés elnöki tisztét Károly Alajos látta el. A Hanza Szövetkezeti Áruközpont volt a szenci fogyasztási szövetkezet legfontosabb árubeszerző helye, egyben szövetkezeti központja, amely az ügyvitelt és a vagyoni állapotot ellenőrizte.⁴⁵ Az összes vásárolt áru háromnegyed részét, 386 ezer korona átlagértékben Galántáról szerezték be. A szenciek a HSZÁ-nál 1926-ban 10 darab üzletrészt jegyeztek. A Hanza Hitelszövetkezetbe 1931-ben léptek be 5 darab üzletrész jegyzésével. A vásárlási visszatérítések átlagos összege 1922–1931 között 9936 korona volt.

A Hanza Szövetkezeti Áruközpontnál vásárolt fogyasztási cikkek értékének megoszlása
(csehszlovák korona, 1927–1936)⁴⁶

A háború árnyékában (1938–1945)

Az első bécsi döntésnek és általában a szlovák–magyar kapcsolatok mind feszültebbé válásának nemcsak politikai, hanem gazdasági, pénzügyi és szövetkezetpolitikai következményei is voltak. A határváltozás okozta felhalmozódó problémák mellett pedig a térség államait a második világháború kitörése, a hadigazdálkodás rendszerének kiépülése, a német gazdasági expanzió és a gazdasági élet fokozott militarizálódása kiszolgáltatott helyzetbe hozta. A magyar szövetkezeti rendszer átalakítása, a súlypontok keresése, a korabeli kedvelt retorikai fordulattal élve, az „elszakadt” felvidéki szövetkezetek visszatérése „az anyaközpontokhoz” az előző összefüggésekben zajlott. Az OKH és a Hangya számára csábító

⁴⁵ A HSZÁ-nak Szencen téglagyára is volt. *Hospodársky obzor*, 1945. augusztus 15., 16. szám, 111.

⁴⁶ A grafikon adatai az ellenőri jelentésekben találhatók.

volt a hálózatbővítés kecsgetető lehetősége az egykori dél-szlovákiai területeken, de rövid időn belül kiderült, hogy a szövetkezeti reintegráció, a szlovák központokkal való megegyezés a követelésekről és kötelezettségekről, illetve az üzletrészek elszámolása jelentős anyagi többletterhekkel járnak. A Hangyával szemben pedig nem várt konkurensként jelent meg a HSZÁ, amely kisalföldi pozícióit és autonóm különállását immár a magyarországi szövetkezeti rendszeren belül kívánta megőrizni.⁴⁷

A szenci hitelszövetkezet az OKH kötelékébe lépett be. Alapszabályait ismét az 1875. évi XXXVII. t. c. rendelkezései alapján módosította.⁴⁸ Az elnöki tisztet továbbra is Károly Alajos látta el. A szövetkezet vezetőségének összetétele, hitelei és pénzügyi helyzete források hiányában nem rekonstruálhatók.

A fogyasztási szövetkezet nem a Hangya keretei között talált menedéket. A HSZÁ hálózatában maradt, azzal „szerves összeköttetésben” állt.⁴⁹ A galántai központ továbbra is felügyelte az ügyvitelt, a tőkemozgást, az árueledést és „a szervezeti kötelezettségek” teljesítését. A szenciek a pénzfelesleget vagy a központnál vagy a Hanza Hitelszövetkezetnél helyezték el. A szövetkezet hatásköre Boldogfára, Némethbélre, Zoncra és Toronyra terjedt ki. A HSZA új vállalkozásában, az 1939-ben alakult Hanza Mezőgazdasági Szövetkezetben 150 pengős üzletrészt jegyeztek.⁵⁰ A szövetkezetnek a háborús évek alatt 600 körül mozoghatott a taglétszáma. Az üzletrészek két pengősek lettek. Az igazgatóság tagjainak száma ötre, a felügyelőbizottságé hatra csökkent.⁵¹

A hitelszövetkezet és a fogyasztási szövetkezet ezekben az években nagyobb törések nélkül működhetett (a tárgyalt korszak levéltári iratai nem maradtak fenn). A tagság az 1938-as nemzeti eufória megélése után gyorsan szembesült a közigazgatási, gazdasági, szociálpolitikai és társadalomlélektani átállás, valamint a pénzügyi integráció és a pénzkicserélés negatív tapasztalataival. A világháború szenci katonáldozatainak száma növekedett, az ellátási nehézségek fokozódtak, az egzisztenciális félelem eluralkodott, a feketekereskedelem virágzott. A polgári lakosság háborús élménye, a front átvonulása, az

⁴⁷ MNL-OL, HTÉFSZ, Z 791, 28. csomó, 229. tétel, Hanza Szövetkezeti Áruközpont.

⁴⁸ A Hangya elkészítette a csatlakozott hitelszövetkezetek jegyzékét. Ebben szerepel a Szenci Ipari, Kereskedelmi és Földműves Hitelszövetkezet is. Ez valószínűleg a szlovák telepesek által az 1920-as években alapított szövetkezet volt, amely rövid időn belül befejezte működését. MNL-OL, HTÉFSZ, Z 149, 16. csomó, 12. tétel, Felvidéki hitelszövetkezetek betűrendes névsora 1939. december 31-én.

⁴⁹ MNL-OL, HTÉFSZ, Z 1396, 5. csomó, 80. tétel, A Hanza Áruközpont (Galánta) kötelékébe tartozó szövetkezetek.

⁵⁰ Pukkai László: A Hanza Szövetkezeti Áruközpont Galánta. Madách-Posonium, Pozsony/Bratislava 1994, 71. A Hanza Mezőgazdasági Szövetkezet Szencen gabonaraktárat működtetett. Uo. 72.

⁵¹ Az igazgatóság tagjai 1939-ben: Csizmázia László, Baran Mihály(?), Nagy István, Németh István, Soós Ferenc. A felügyelőbizottság tagjai: Csaszny Imre, Jankó István, Poór Ferenc. SNA, ÚD, 568. doboz, Fascikel B. R. f. (Rekonstrukcia firemného zápisu, 1947. május 13.).

emberi veszteségek, az anyagi károk és a hadseregek erőszakoskodásai 1945 áprilisának elején sejtelmes és fenyegető jövő képét vetítették előre. A hatalom immár győzők és legyőzöttek, szlávok és nem szlávok kategóriáiban gondolkodott, még a szövetkezés terén is.

Felszámolás és etnikai diszkrimináció (1945–1948)

A hagyományos szenci magyar szövetkezetek történetében a második világháborút követő három év már a végjátékot jelentette. A kassai kormányprogram a szláv nemzetállam tézisért rögzítette.⁵² Ebben a kormányprogramban a szövetkezetek ugyan a társadalmi együttműködés és polgári önszerveződés pótolhatatlan elemeiként jelentek meg, azonban a szlovák politikai elit, főképpen Dél-Szlovákiában határkijelölő és térfoglaló eszközként tekintett rájuk. A magyar szövetkezetek autonómiáját felszámolták, vagyonukat elkobozták, tisztviselőiket ellehetetlenítették. Ezek a szervezetek a hatalmi politika játékszereivé redukálódtak és a többségi nemzet vagyonszerző igyekezetének a céltábláivá váltak. A szövetkezetek erőszakos átalakítása a magyar szövetkezeti elit eltávolítása, az üzletrészek, illetve egyéb vagyonok elkobzása a vidéki magyar közösségek társadalmi és szociális földindulását gyorsította.

A szenci hitelszövetkezet vagyonát a belügyi megbízott 1492. számú 1946. augusztus 12. keltezésű rendelete alapján kobozták el.⁵³ A gyakorlatilag 1945 végén felszámolt hitelszövetkezet ez idáig ismeretlen nagyságú vagyonát 1948. március 30-tól egy központi felszámoló bizottság (Súhrná likvidačná správa konfiškovaných úverných družstiev) felügyelete alá vonták, majd 1950 elején a pozsonyi Signum Iparosok, Kereskedők és Gazdák Hitelszövetkezetében összpontosították.⁵⁴ A vezetőség tagjainak háború utáni sorsáról nem rendelkezünk pontos információkkal. Többségüket kitelepítették.

A fogyasztási szövetkezetben 1945 tavaszán szovjet katonákat szállásoltak el, akik augusztusig maradtak és módszeresen kifosztották a szövetkezetet. Iratok és számadáskönyvek pusztultak el. Állítólag a dokumentumok 75%-a tűnt el és a katonák a pénzkészletet is magukkal vitték. Az üzlethelyiség berendezésében és a többi helyiségben hatalmas károkat okoztak.

⁵² Szarka László: Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949. Elnöki dekrétumok, törvények, rendeletek, szerződések. MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kecskés László Társaság, /Források a kelet-közép-európai kisebbségek 20. századi történetéhez 2./, Komárom 2005, 46.

⁵³ Horváth, Štefan – Valach, Ján: Peňažníctvo na Slovensku 1945–1950. Alfa, Bratislava 1978, 178–179.

⁵⁴ Štátny archív v Bratislave, Krajský súd v Bratislave–Firemný register, 230. doboz, B-XXXVIII-624.

A szövetkezet a Szlovák Nemzeti Tanács 1945-ös 50. számú rendelete alapján nemzeti gondnokság (národná správa) alá került.⁵⁵ A gondnokságot „hivatalosan” 1945. augusztus 28-tól⁵⁶ vezették be és 1946. november 25-ig maradt érvényben, mikor a szlovák fogyasztási szövetkezetek központja (Nákupná ústredňa potravných družstiev, NUPOD) vette át. A tárgyalt korszakban, mint elkobzott „ellenséges” vagyon a Nemzeti Újjáépítési Alap (Fond národnej obnovy) nyilvántartásában szerepelt.⁵⁷ Az első állapot- és vagyonszámlára a KSZ 1945. július 30–31. és augusztus 1-jén kerített sort. Az ellenőrzés során fény derült a szövetkezet katasztrofális anyagi és infrastrukturális helyzetére, az új szlovák adminisztráció hibáira és mulasztásaira. A szövetkezet gondnok általi átvételéről nem született jegyzőkönyv és tételesen a vagyont sem mérték fel.⁵⁸

A gondnokság intézményrendszere a szövetkezés demokratikus elveit alapjaiban sértő, kizárólag vagyonkezelést szolgáló hatalmpolitikai beavatkozás volt. Bevezetése súlyos következményekkel járt, mert a közgyűlés által választott szervek jogainak a felfüggesztése, a helyi nemzeti bizottság széles körű kompetenciái, egyáltalán a gondnok politikailag és törvényileg támogatott pozícióbahozása csakis rivalizáláshoz, klientalizmushoz, célzott egyéni vagyonszerzéshez és a helyi potentátok megjelenéséhez vezethetett. A szenci példa is ezt bizonyítja: a gondnok és az üzletvezető között személyeskedésig és kölcsönös feljelentésekig fajuló ellentét állandósult 1946-ban.⁵⁹

A szövetkezet választott testületei (igazgatóság, felügyelőbizottság) 1945 áprilisától gyakorlatilag nem működtek. A felügyelőbizottság „megszűnt”, közgyűlést pedig tekintettel „a háborús és háborút követő” események miatt nem hívtak össze. Valójában a magyar szövetkezeti tagok kiszorítása és vagyonszétlét kezdődött. Sor került a pengő átváltására. A csehszlovák korona 1945. október 19-től lett hivatalos fizetőeszköz.⁶⁰

A gondnokság időszakában (1945 nyarától 1946 novemberéig) a szövetkezet „teljhatalmú ura” Štefan Dvorák volt. Formális, négytagú vezetőség állt fel.⁶¹ A KSZ a

⁵⁵ Hospodársky obzor, 1945. augusztus 15.,16. szám, 135.

⁵⁶ A gondnok Štefan Dvorák volt, aki állítása szerint már 1945 júliusától ellátta a feladatkörét. Egy másik forrás szerint 1945. november 20-tól lett gondnok. SNA, ÚD, 568. doboz, 156/1949, 691/1946R.

⁵⁷ SNA, ÚD, 568. doboz, Mimoriadne valné zhromaždenie uverejené na 14. III. 1948. (Benne Štefan Dvorák levele, 1946. november 25.).

⁵⁸ SNA, ÚD, 568. doboz, Správa Ústredného družstva z 1. apríla 1945.

⁵⁹ SNA, ÚD, 568. doboz, 691/1946R; 721/1946; 1313/1946; 1446/1946; 1504/1946; Správa Ústredného družstva o revízií v dňoch 12–18. novembra 1945; Revízna správa Ústredného družstva z 21. mája 1948.

⁶⁰ Sberka nariadení Slovenskej národnej rady 1946. Úrad Predsedníctva Slovenskej národnej rady, Bratislava 1946, 19.

⁶¹ SNA, ÚD, 568. doboz, Účtovná uzávierka družstva Potravné a speňažujúce družstvo v Senci pod národnou správou (1946. november 25.). A vezetőség feltételezhető tagjai: Štefan Dvorák (pénztáros), Jozef Filo

kizárólag szlovák nemzetiségűek alkotta vezető szervek felállításával nem sietett, az átmeneti vezetést a helyén hagyta. Szenc etnikai átalakítása, szlovákosítása folyamatban volt és a tagság kiépítésénél a betelepülő magyarországi szlovákokra, illetve a belső telepítés során érkezőkre is számítottak.⁶² A forrásokban immár „önálló”⁶³ szlovák fogyasztási szövetkezetként jegyzett szervezet igazgatóságát és felügyelőbizottságát – a szövetkezet elkobzásának feloldását követően – csak az 1948. március 14. rendkívüli közgyűlésen választották meg, melyen elfogadták a cégjegyzés feltételeit, az alapszabályokat, döntöttek a KSZ-be való belépésről és az üzletrészek értékét 50 koronában határozták meg. A szenci fogyasztási szövetkezet formálisan ekkor lépett ki a HSZÁ-ból. Ezeket a közgyűlési határozatokat azonban a Szlovák Nemzeti Front akcióbizottsága (valószínűleg Dvorák személye miatt) megvétózta és új közgyűlés összehívását sürgette. Az 1948. június 20. közgyűlés minden bizonnyal a tagság passzivitása miatt határozatképtelen volt.⁶⁴ Végül az 1948. július 4. rendkívüli közgyűlésen ugyan új választásokra került sor, de komolyabb változás nem történt. A márciusi közgyűlésen megválasztott tisztviselők a helyükön maradtak.⁶⁵

A fogyasztási szövetkezetnek 1945 végén 602 tagja volt, akik 1693 üzletrésszel rendelkeztek. A szövetkezet üzletrésztőkéje 3386 pengő volt.⁶⁶ Az elkobzott üzletrészek értékét 4020 koronában jelölték meg, melyek „85%-ban” magyar nemzetiségűeké volt.⁶⁷ A magyar tagokat, mintegy 393 üzletrészt kizártak. Üzletrészüket, melyek négy koronásak

(üzletvezető), Štefan Kožík, Jozef Olšovský (könyvelő). Segédszemélyzet: Ľudovít Šipka(?), Helena Šulcová(?). A vendéglő vezetője: Molnár Ilona.

⁶² A lakosságcsere-egyzmény V. cikkelye alapján 866, a VIII. cikkely 1–4.§ alapján 42, a VIII. cikkely 5.§ alapján 17, összesen 925 szenci magyar nemzetiségű lakost jelöltek ki az áttelepítésre. Szencre Vadkerty Katalin adatai szerint 213 szlovák család érkezett. A lakosságcsere és a belső migráció szenci vonatkozásait lásd Vadkerty Katalin: A belső telepítések és a lakosságcsere. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony 1998, 22, 41, 46, 72, 170, 183.

http://www.foruminst.sk/hu/63/dokumentumtar/2/a_lakossagcsere_kereteben_magyarorszagi_attelepitesre_kijelolt_szlovakiai_magyarok_nevjegyzekei_1946/1 (Utolsó letöltés: 2012. december 21.)

⁶³ Az egyik dokumentum kihangsúlyozza – közelebbi érvek felsorolása nélkül –, hogy a szövetkezet 1948. május 21-től mint önálló szlovák szövetkezet fejtette ki a tevékenységét. SNA, ÚD, 568. doboz, Revízna správa (1949. április 14.).

⁶⁴ Az igazgatóság tagjai: Štefan Bittner (gazda), Štefan Dvorák (tanító), Štefan Gujber (géplakatos), Michal Kolárik (gazda), Ondrej Kompman (gazda). A felügyelőbizottság tagjai: Viliam Kečkés (vasutas, elnök), Hedvig Šavel (vasúti alkalmazott, alelnök), Pavol Kolárik (építési vállalkozó?), Ján Maczák (gazda), Ján Mészáros (gazda). SNA ÚD, 568. doboz, Potravné družstvo Senec. Revízna správa revízora T. Hanáka (42017/53).

⁶⁵ Az igazgatóság összetétele nem változott. A felügyelőbizottság egy új taggal bővült (Štefan Čutora). Az alkalmazottak: Jozef Filo (üzletvezető újra 1948. május 12-től), Štefan Dvorák (pénztáros), Štefan Žák (könyvelő; 1949. január 1-jével Martin Laššú váltja), Pavol Nosko (a vendéglő vezetője; korábban 1947. november 20-tól 1948. május 12-éig üzletvezető volt), Eduard Brño (segéd). SNA, ÚD, 568. doboz, Revízna správa zo 16. X. 1948.

⁶⁶ SNA, ÚD, 568. doboz, Účtovná uzávierka družstva Potravné a speňažujúce družstvo v Senci pod národnou správou za rok 1945.

⁶⁷ SNA, ÚD, 568. doboz, Správa Ústredného družstva (1946. november 25.).

voltak (összesen 4912 koronát), külön számlára vezették, melyek névlegesen csak a KSZ hozzájárulásával voltak kifizethetők, de ilyen esetekre nem került sor. A szövetkezetnek 209 „igazolt” (tehát szlovák) tagja maradt, akik a már időközben, 1948 márciusában 50 koronára emelt 465 darab üzletrészt jegyezték. A szövetkezet üzletrésztőkéje így 1948 májusában 23 500 koronát tett ki.⁶⁸ A szövetkezetnek a szlovák taglétszáma azonban stagnált. 1949 végén 212-en voltak, 468 üzletrésszel és 1951-ben is csak 211 bejegyzett tag szerepelt a nyilvántartásban.⁶⁹ A szövetkezetszervezés felsőbb struktúráit a szenci szlovák tagság passzivitásával való szembesülés (a közgyűléseken való minimális részvétel,⁷⁰ a felügyelőbizottság inaktivitása) arra vezette, hogy a tagsági bázist nemcsak a magyarországi szlovák áttelepültek és a belső telepítés szlovákjaival, hanem a reszlovakizáltakkal is bővítsék. Ez a lépés 1951-ben, bár a 120 szenci reszlovakizáltat üzletrészjegyzésre feljogosították, nem jelentette azt, hogy szlovákként is tekintettek rájuk. Ennek ékes bizonyítékai a levéltári gyűjteményben fennmaradt külön a szlovákokat és külön a reszlovakizáltakat nyilvántartó jegyzékek, melyek a nemzeti és politikai megbízhatóság adatait is tartalmazzák.⁷¹ A szövetkezet üzletrésztőkéje így 40 850 korona lett.⁷²

A következmények végzetesek voltak: hiányos adminisztráció és könyvvitel vált jellemzővé, ellentmondó üzleti eredmények születtek és a vezetőségi tagok között bizalmatlanság uralkodott. A korszakban a tagsági élet formálissá vált, névleges demokratizmus uralkodott. A fogyasztási szövetkezet beolvadásáról a járási Jednota⁷³ hálózatába az 1951. február 18. közgyűlés „döntött”. A szövetkezeti eszme korabeli kiüresedését jól jellemzi, hogy ezen a közgyűlésen a 211 szlovák tagból csak 25 vett részt.⁷⁴

A szenci szövetkezetek sorsát a szlovákiai szövetkezeti rendszer kommunista forгатókönyvet követő központosítása pecsételte meg. Ez a korszak azonban már a

⁶⁸ SNA, ÚD, 568. doboz, Revízna správa (1949. április 14.).

⁶⁹ SNA, ÚD, 568. doboz, Revízna správa zo 16. X. 1948. A tagság szociális megoszlása is a rendelkezésünkre áll. 1948-ban, amikor 210 tag 466 üzletrésszel rendelkezett 74 munkást, 71 gazdát, 36 állami alkalmazottat, 24 kisiparost, 3 kereskedőt és 2 tanítót mutattak ki.

⁷⁰ Az 1949. május 15. közgyűlésen 211 tagból 11 jelent meg. Az 1951. február 18. közgyűlésen 25-en voltak. Ennek ellenére a közgyűlések „határozatképesek” voltak.

⁷¹ SNA, ÚD, 568. doboz, Abecedný zoznam členov „Slovákov” ku dňu 20. februára 1948; Zoznam členov Potravného družstva v Senci podľa stavu k 12. marca 1951.

⁷² SNA, ÚD, Účtovná uzávierka družstva Potravné družstvo v Senci od 1. januára 1951 do 12. marca 1951.

⁷³ Jednota okresné spotrebné družstvo v Galante.

⁷⁴ SNA, ÚD, 568. doboz, Zápisnica napísaná dňa 25. mája 1953 na spoločnej schôdzke správy a dozorného výboru Potravného družstva v Senci. Szencen álszövetkezet létrehozására is sor került. A Ludové družstvo v Senci nevű „szövetkezet” 1947. október 25-én alakult. Tényleges tevékenységet nem fejtett ki. Üzletrészjegyzésre nem került sor. Saját vagyonnal nem rendelkezett. Rászédett és szakképzetlen tagjai 1949-ben a felszámolását kérvényezték. SNA, ÚD, 568. doboz, 1949. június 17. levél.

hagyományos szövetkezeti struktúrák lebontásáról szólt, ami végső soron a polgári szövetkezeti eszme elhalását eredményezte.